**CENTRUM EUROPEJSKIE** **UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO**

Al. Niepodległości 22, 02-653 Warszawa, tel./fax (+48) 22 553 33 01
e-mail: europauw@uw.edu.pl, http://www.ce.uw.edu.pl

Warszawa, 18 czerwca 2025 r.

Dr hab. Kamil Zajączkowski
Dyrektor
Centrum Europejskie
Uniwersytet Warszawski

Recenzja pracy doktorskiej mgr Anny Bieńkowskiej pod tytułem „Rola małego ruchu granicznego w kontekście współpracy na pograniczu polsko-rosyjskim", napisanej pod kierunkiem naukowym dr. hab. Marcina Chełminiaka, profesora UWM, Olsztyn 2025, str. 295.

Przedstawiona mi do recenzji praca doktorska mgr Anny Bieńkowskiej pod tytułem „Rola małego ruchu granicznego w kontekście rozwoju współpracy na pograniczu polsko-rosyjskim" spełnia kryteria merytoryczne i formalne sformułowane w Ustawie – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020 r. poz. 85 z pózn. zm.)

Recenzja pracy doktorskiej ma na celu odpowiedzieć na pytanie w jakim stopniu praca na charakter oryginalny, a także czy spełnia podstawowe kryteria tego rodzaju prac pod względem metodologicznym, merytorycznym i formalnym, a także językowym.

Dokonując pozytywnej oceny niniejszej rozprawy doktorskiej wziąłem pod uwagę następujące kryteria oceny: istotność tematu rozprawy; założenia badawcze, metodologiczne i teoretyczne; charakter i struktura rozprawy; sposób rozwiązania problemu badawczego; styl i język.

**1. Kryterium istotności tematu rozprawy**

Współpraca transgraniczna jest jednym z istotnych tematów w stosunkach między dwoma sąsiadującymi ze sobą państwami. Ma ona nie tylko znaczenie lokalne (dla danej

społeczności żyjącej na pograniczu), ale także szersze, regionalne i międzypaństwowe. Współpraca transgraniczna determinowana nie jest więc tylko i wyłącznie uwarunkowaniami lokalnymi, ale także uwarunkowaniami geopolitycznymi, gospodarczymi i społecznymi. Takim przykładem współpracy transgranicznej jest współpraca na pograniczu polsko-rosyjskim, a dokładnie między województwem warmińsko-mazurskim i obwodem królewieckim. Historia relacji między tymi dwoma regionami jak w pigułce ukazuje relacje między Polską a Rosją (wcześniej ZSRR). Jednocześnie stosunki między tymi dwoma regionami są przykładem funkcjonowania małego ruchu granicznego (MRG).

Koncepcja MRG nie jest koncepcją nową. Jest formą praktykowaną w UE. Została ona wprowadzona do regulacji unijnej na podstawie rozporządzenia PE i Rady nr 1931/2006 (Autorka trafnie i celnie ideę tę opisuje na stronach 180-187). Kwestia ta stała się szczególnie istota dla Polski po jej przystąpieniu do UE. Jak zauważa Doktorantka: „Jednym z głównych skutków rozszerzenia UE o kraje Europy Środkowo-Wschodniej była konieczność wprowadzenia systemu wizowego w ruchu osobowym na zewnętrznych granicach Wspólnoty. Szansą na przełamanie tych negatywnych skutków stały się różnego rodzaju mechanizmy, mające na celu liberalizację polityki wizowej w odniesieniu do państw sąsiednich. Jednym z nich było zawieranie umów o ułatwieniach wizowych (...). W tym kontekście o wiele bardziej skutecznym mechanizmem wydają się być umowy o MRG (...)" (s. 180). Tym samym problematyka poruszona przez Autorkę wpisuje się również w problematykę zasad obowiązujących na zewnętrznych granicach strefy Schengen. Polskie granice wschodnie stały się bowiem po przystąpieniu Polski do UE zewnętrznymi granicami UE. Kwestia obwodu królewieckiego i jej relacji z Polską jest więc także kwestią relacji UE z Rosją. Słusznie przy tym zauważa Autorka, że „część problemów dotyczących kooperacji Polski z obwodem królewieckim była rozwiązywana nie tylko na linii Warszawa-Moskwa, ale również z udziałem organów UE" (s. 8). Dalej zwraca uwagę na fakt, że „ze względu na partycypację Polski w strukturach euroatlantyckich, stosunki polsko-rosyjskie zaczęły w pewnej mierze tracić charakter bilateralny" (s. 8). Należy zgodzić się w pełni z tą opinią Doktorantki. Ponadto jak zauważa Autorka „akcesja Polski i Litwy do strefy Schengen i związane z tym wymogi bezpieczeństwa, wpłynęły znacząco na kształtowanie się ruchu granicznego, oddalając w przyszłość wizję Europy Bałtyckiej" (s. 7). Jednocześnie przypomina Ona, że „granica polsko-rosyjska całkowicie pokrywa się z granicą Polski z obwodem królewieckim" (s. 7). Zauważając, że „licząca 210 km granica z Federacją Rosyjską stanowi jeden z najkrótszych odcinków granic Rzeczpospolitej Polskiej" (s. 7).

Mimo jednak niezbyt długiej granicy to stanowi ona kluczowe znaczenie, nie tylko dla Polski, ale także dla całej strefy euroatlantyckiej. Doktorantka pisze m.in.: „omawiane

podmioty (tj. Polska i Rosja – od recenzenta) położone są w regionie Morza Bałtyckiego, a co za tym idzie, charakter relacji dwustronnych może być odbierany przez pozostałych członków NATO i UE jako sprawdzian polskiej państwowej i sojuszniczej dojrzałości" (s. 9). Ponadto Autorka podkreśla znaczenie obwodu w wymiarze geopolitycznym. „Obwód królewiecki to region szczególny z geopolitycznego punktu widzenia. Jest to miejsce, w którym Wschód spotyka się z Zachodem (...). Pozycję obwodu królewieckiego można uznać za unikatową mając na uwadze zarówno uwarunkowania historyczne, społeczne czy ekonomiczne (...). Ze względu na swoje wyjątkowe położenie obwód odgrywa ważną rolę w rosyjskiej polityce w regionie Morza Bałtyckiego. Bez wątpienia uznać także można, że jego usytuowanie geograficzne określa w dużej mierze rosyjskie możliwości oddziaływania polityczno-militarnego na obszarze europejskim" (s. 9). Po rozpoczęciu pełnoskalowej wojny obwód królewiecki nabiera szczególnego znaczenia, tak w wymiarze bezpieczeństwa Polski i państw regionu, jak i szerzej całego NATO. Jednocześnie należy wskazać na specyfikę obwodu królewieckiego, co Autorka we Wstępie trafnie opisała. Podkreśliła, że obwód jest enklawą z punktu widzenia państw sąsiedzkich, natomiast esklawą z perspektywy FR.

Wyżej wymienione przesłanki i uwarunkowania wskazują na istotę tematu rozprawy. W tym kontekście praca mgr Bieńkowskiej zasługuje na szczególne uznanie. Autorka bowiem podjęła się próby analizy regionu królewieckiego z perspektywy lokalnej, regionalnej i szerzej międzypaństwowej i europejskiej. Taka konstrukcja pracy ma swoje uzasadnienie, o czym sama Autorka wspomina we Wstępie. Pisząc: „Stosunki polsko-rosyjskie często określa się mianem <trudnego sąsiedztwa>. Źródła tego terminu należy doszukiwać się w przeciwstawnych celach strategicznych obu państw (...). Do tego warto pamiętać o przynależności Polski do struktur zachodnich, często przestrzeganych przez Rosję w kategoriach rywalizacji" (s. 7). Autorka wskazuje, słusznie i celowo, we Wstępie a także w rozdziałach I i II na uwarunkowania, te międzynarodowe i wewnątrzunijne, które determinowały i determinują rozwój współpracy na pograniczu polsko-rosyjskim. Do tych pierwszych zaliczyła m.in.: stosunki Rosji z UE i NATO po 1989 r. (tzw. nieudany proces europeizacji i demokratyzacji Rosji przez UE). Do tych drugich: kwestie regulacji związane ze strefą Schengen czy współpracę regionalną w kontekście akcesji Polski do UE. Wszystko to sprawia, że tematyka doktoratu ma swoje uzasadnienie i jest ważna.

Temat rozprawy doktorskiej i przedmiot badań, na co Doktorantka wskazuje we Wstępie na stronie 10 został jasno określony i sformułowany. To „analiza wpływu, jaki MRG miał na współpracę transgraniczną oraz stosunki polsko-rosyjskie" (s. 10). Pod względem zakresu przedmiotowego problematyka nie budzi wątpliwości. Zagadnienie to należy

rozpatrywać w sferze analizy polityki zagranicznej państwa oraz UE jako aktora/podmiotu w stosunkach międzynarodowych. Tak też czyni Autorka.

Na wyróżnienie zasługuje zwłaszcza fakt wyboru szerszej analizy niż kwestii tylko i wyłącznie podejmowanych przez Polskę działań w ramach MRG i współpracy transgranicznej z Rosją. Doktorantka skrupulatnie skupia się bowiem w pierwszej kolejności na założeniach i koncepcjach polskiej polityki wschodniej, a także charakteryzuje rozwój stosunków bilateralnych między Polską a Rosją, a także opisuje genezę i rozwój współpracy na pograniczu polsko-rosyjskim (od czasów po II wojnie światowej po akcesję Polski do UE i NATO). I to z tego punktu widzenia i z tej perspektywy wyprowadza cały swój wywód dotyczący MRG na pograniczu polsko-rosyjskim. Na podstawie omówionych w rozdziale pierwszym i drugim zagadnień Autorka ukazuje MRG jako istotny element w budowaniu relacji polsko-rosyjskich i szerzej UE z Rosją. Dzięki temu praca ma charakter holistyczny, ukazuje MRG w tym zakresie jako ważny element polskiej polityki europejskiej.

To wieloaspektowe ujęcie problematyki decyduje o oryginalności tematu i jego znaczeniu poznawczym. Autorka próbuje dokonać w pracy doktorskiej rekonstrukcji i istoty aktywności Polski w kontekście MRG z perspektywy stosunków polsko-rosyjskich (i szerzej rosyjsko-unijnych). Przedmiotem więc jej analizy jest polityka zagraniczna Polski w kontekście MRG z obwodem królewieckim. Takie ujęcie tematu pozwala na głębsze jego poznanie, uwypukleniu jego złożoności i wielowymiarowości.

Jednocześnie recenzowana praca doktorska wypełnia lukę w badaniach z tego zakresu. Sama Autorka podkreśla, że analizowana przez nią problematyka była jedynie częściowo „przedmiotem badań politologicznych, socjologicznych czy ekonomicznych" (s. 9) i „tylko część z nich była oparta zarówno na badaniach teoretycznych, jak i empirycznych" (s. 10). A właśnie ambicją Autorki było połączenie tych dwóch sfer badań – co należy przyznać już tu znacznie jej się to udało. W ostatnich latach, jak doktorantka sama wskazuje, powstała znaczna liczba publikacji dotycząca poszczególnych wymiarów polityki zagranicznej, bezpieczeństwa Polski (UE) z Rosją. Brakowało jednak całościowych opracowań monograficznych poświeconych aktywności MRG i jej wpływu na stosunki polsko (UE)-rosyjskie. Praca spełnia te oczekiwania.

Dokonując oceny wyboru problematyki badawczej należy także podkreślić wymiar praktyczny przedstawionej rozprawy na co wskazuje sama Doktorantka w swoim uzasadnieniu wyboru tematu (s. 9). Jak zauważa „dysertacja jest konsekwencją wieloletniej obserwacji tego regionu, zarówno z perspektywy mieszkańca, jak i funkcjonariusza pełniącego służbę w Warmińsko-Mazurskim Oddziale Straży Granicznej w Kętrzynie" (s. 9). I to właśnie ta praktyczna wiedza Autorki wydaje się znacząca przy pisaniu niniejszej pracy.

Autorka, zwłaszcza w rozdziale III może skonfrontować wiedzę teoretyczną z praktyczną. Reasumując wydaje się, że istnieje zapotrzebowanie na wiedzę z zakresu współpracy transgranicznej z Rosją, choć na chwilę obecną jest on zawieszona.

Należy wskazać na pewne uwagi i kwestie do rozważenia przez Doktorantkę.

Autorka, jak zauważyłem, celnie opisuje we Wstępie istotę tematu, wskazując na różne uwarunkowania. Dla przejrzystości wywodu zalecane byłoby jednak enumeratywne wskazanie najważniejszych przesłanek (i ich opisanie – co już czyni Autorka), dla podkreślenia znaczenia tego obwodu i szerzej Rosji w relacjach z Polską i UE/NATO.

Należałoby wyjaśnić we Wstępie skąd oficjalna nazwa obwód królewiecki, a nie kaliningradzki. Autorka we Wstępie podaje tę pierwszą nazwę, a w nawiasie drugą (s. 7).

## 2. Założenia badawcze, metodologiczne i teoretyczne

Problem badawczy pracy jest dobrze skonstruowany. Uzasadnienie jego wyboru zostało poprawnie określone i zdefiniowane. Autorka pisze, że „ważny etap badań dotyczył diagnozy zjawiska współpracy transgranicznej i MRG na pograniczu polsko-rosyjskim. Głównym zamierzeniem autora rozprawy było dokonanie oceny funkcjonowania wspomnianej współpracy oraz wpływu MRG na relacje bilateralne na szczeblu lokalnym i regionalnym" (s. 13). Z kluczowymi założeniami problemu badawczego w pełni korespondują zarówno struktura pracy, jak następnie cele i hipotezy (s. 10-11). Jednocześnie - co także należy pozytywnie ocenić - biorąc pod uwagę powyższe założenia, Doktorantka w swojej pracy próbuje zidentyfikować i ukazać relacje przyczynowo-skutkowe między polską polityką wschodnią i stosunkami Polski z Rosją a rozwojem współpracy na pograniczu polsko-rosyjskim. Mamy więc do czynienia ze spójnością założeń metodologicznych przedstawionych we Wstępie i rozdziale I oraz strukturą pracy, a także sposobem rozwiązania problemu badawczego. Wskazane przez Doktorantkę postępowanie analityczne/spis treści pozwala w pełni zbadać rozwój współpracy na pograniczu polsko-rosyjskim w sposób wszechstronny, tj. od kwestii formalno-prawnych, po praktykę polityczną.

Główna hipoteza pracy i pięć hipotez szczegółowych (s. 10) są odpowiednio powiązane z celem pracy i postępowaniem analitycznym. Świadczy to o tym, że Autorka od samego początku panowała nad całą konstrukcją publikacji. Tak ułożone hipotezy odnajdują odzwierciedlenie w planie pracy. Pozwala to skoncentrować się na istocie problemu jaki postawiła przed sobą Autorka.

Przedstawiony w pracy przegląd literatury i jej związek z rozprawą należy uznać za satysfakcjonujący. Przytoczone przez Autorkę publikacje zostały podzielone według klucza

tematycznego i problemowego (historyczne i geopolityczne uwarunkowania stosunków polsko-rosyjskich; obwód królewiecki; współpraca transgraniczna i MRG na pograniczu polsko-rosyjskim). Autorka swoje badania oparła nie tylko na analizie i krytyce źródeł zastałych w postaci literatury przedmiotu. Doktorantka skorzystała, za co należy ją pochwalić, z danych statystycznych opracowanych przez Warmińsko-Mazurski Oddział Straży Granicznej w Kętrzynie – co pozwoliło „na gruntowne zbadanie natężenia ruchu osobowego na polsko-rosyjskim odcinku granicy w poszczególnych latach oraz przejściach granicznych" (s. 13).

Autorka skorzystała w pracy z różnych metod badawczych. Za pomocą m.in. metody czynnikowej Doktorantka zidentyfikowała czynniki i trendy kształtujące poszczególne składowe polskiej polityki wobec Rosji i relacje na pograniczu polsko-rosyjskim (rozdziały I i II). Metodę instytucjonalno-prawną wybrała do ukazania procesu instytucjonalizacji stosunków polsko-rosyjskich, w tym tych dotyczących współpracy transgranicznej (rozdziały I i II). Warto też pochwalić Autorkę za zastosowanie metody empirycznej w swojej dysertacji, poprzez użycie techniki ankiety i wywiadu (rozdział III.2). Jak sama Ona zauważa, przeprowadzenie ankiety kwestionariuszowej oraz wywiadu pogłębionego pozwoliło „na zdiagnozowanie głównych cech, problemów oraz barier. Pytania zawarte w ankiecie i wywiadzie pogłębionym zostały sformułowane i ułożone w sposób zapewniający obrazową, zwartą i konsekwentną całość badanego zjawiska" (s. 13).

Należy wskazać na pewne uwagi i kwestie do rozważenia przez Doktorantkę.

Autorka w swojej pracy nie odnosiła się do żadnej z teorii. Choć nie jest to błąd to skorzystanie przez Autorkę choć z jednej z nich podniosłoby walor badawczy tej dysertacji. W przypadku współpracy transgranicznej warto wspomnieć o np. wybranych teoriach integracji europejskiej. Należy także zauważyć, że liberalizm ma wysoką moc wyjaśniania koncepcji współpracy w ramach UE jako mocarstwa niewojskowego (*civilian power*) i jako jedna z głównych strategii UE w sferze międzynarodowej. Wskazać również należy na teorie związane z polityką zagraniczną państw. Warto byłoby poświęcić jeden z podrozdziałów (w rozdziale I lub II) na przedstawienie ww. teorii. Byłby to zabieg potrzebny, ważny i porządkujący rozważania Autorki.

Powyższe uwagi nie wpływają jednak na wysoką ocenę pracy. Reasumując, Doktorantka trafnie i klarownie przedstawiła problem badawczy, cel, stan badań, następnie sformułowała problem badawczy oraz przedstawiła hipotezy. Pod względem merytorycznym przedstawione założenia pracy nie budzą wątpliwości. Wskazują one, co chce Doktorantka badać i dlaczego.

## 3. Charakter i struktura rozprawy

Plan i układ pracy jest spójny i logiczny, rozwijający autorską narrację. Praca podzielona jest na trzy rozdziały. Poszczególne rozdziały z jednej strony są ściśle ze sobą powiązane, z drugiej odnoszą się do postawionych przez Autorkę hipotez badawczych. Kolejność rozdziałów jest prawidłowa. Dwa pierwsze mają charakter wprowadzający, wyjaśniający i porządkujący. Autorka charakteryzuje w nich główne założenia badawcze i metodologiczne, a także podstawowe założenia polskiej polityki wschodniej i stosunków Polski z Rosją, a także ewolucję współpracy na pograniczu Polski i Rosji – istotne z punktu widzenia dalszych rozważań Autorki. Tytuły poszczególnych podrozdziałów są czytelne i dobrze nazwane. Oddają istotę pracy i omawianego problemu. Tym samym plan pracy i konstrukcja pracy jest dobrze przemyślana. Nie ma miejsca na przypadek. Recenzowana rozprawa doktorska kwalifikuje się jako deskryptywno-analityczna. Doktorantka ukazała w sposób całościowy problematykę wskazaną we Wstępie. Sugestia do rozważenia przez Autorkę to, by każdy z rozdziałów zakończony był podsumowaniem. To byłby zabieg pożyteczny, pozwalający na spójny wywód. Reasumując, przyjęta struktura pracy jest logiczną konsekwencją i funkcją przyjętych wcześniej założeń badawczych.

## 4. Sposób rozwiązania postawionego problemu badawczego

W warstwie realizacyjnej rozprawę doktorską należy ocenić pozytywnie. Uzyskujemy wszechstronną, kompleksową analizę dotyczącą współpracy na pograniczu polsko-rosyjskim.

Doktorantka dokonała omówienia najpierw w ujęciu syntetycznym przesłanek i uwarunkowań polskiej polityki zagranicznej wobec Rosji oraz głównych jej założeń (rozdział I.) oraz opisała rozwój tych stosunków, z dużym znawstwem przedstawia meandry polskiej polityki wobec naszego wschodniego sąsiada (rozdział I). Rozdział II to rozbudowana i dogłębna analiza rozwoju współpracy na pograniczu polsko-rosyjskim z kilku perspektyw – historycznej (rozdział II.1 – m.in. znakomity opis historii Prus Wschodnich i jej podziału między Polskę a ZSRR), instytucjonalnej (rozdział II.2), regionalnej i lokalnej (rozdział II.3 – wnikliwa analiza relacji z obwodem z perspektywy miast, powiatów i gmin) i europejskiej (rozdział II.4 i 5 – m.in. rola i znaczenie obwodu w kontekście bezpieczeństwa europejskiego). Rozdziały I i II są rzetelną, opartą o literaturę przedmiotu, identyfikacją ww. uwarunkowań i założeń. Autorce udało się także wskazać na główne formy aktywności na pograniczu. Trzeba także w tym kontekście pozytywnie ocenić umiejętność syntezy i przedstawienie w sposób klarowny oceny tejże aktywności.

Na szczególne wyróżnienie zasługuje rozdział III. Jednocześnie sposób przedstawiania problemu w tym rozdziale dowodzi nie tylko znajomości problematyki badawczej, ale także umiejętności badawczych Doktorantki, przede wszystkim przemyślanej strategii badawczej. Autorka w sposób logiczny, klarowny i jednoznaczny dokonuje prezentacji wyników badań przeprowadzonych na potrzebę niniejszej pracy. Dowodzą one umiejętności badawczych Doktorantki. Przedstawione w tych częściach rozprawy, na podstawie badań empirycznych, wyniki i tezy logicznie nawiązują do przyjętych założeń badawczych.

Uwagi odnośnie rozdziału II dotyczą pewnych kwestii związanych z formą prezentacji podstaw instytucjonalno-prawnych współpracy na pograniczu polsko-rosyjskim (rozdział II.2., zwłaszcza opis działań Polsko-Rosyjskiej Rady ds. Współpracy Regionów RP z Obwodem Kaliningradzkim FR (s. 104-113). Należy stwierdzić, że pewne fragmenty opisu tych relacji są „przegadane". Pewne kwestie są zbyt szczegółowo opisywane (część z nich można byłoby umieścić w przypisie). Brak zwłaszcza próby uogólnienie i generalizacji tychże stosunków. Dla zdynamizowania tego ważnego rozdziału zalecam pewne fragmenty umieszczać w przypisach.

Reasumując, Doktorantka w sposób rzetelny i właściwy dokonała potwierdzenia przyjętych przez siebie założeń. Dowodzą tego nie tylko treść zakończenia rozprawy, w którym Doktorantka weryfikuje przyjęte we Wstępie hipotezy, ale także fakt ich poddania analizie w kolejnych rozdziałach.

## 5. Styl i język rozprawy

Recenzowana praca została napisana w sposób komunikatywny i poprawny pod względem językowym. Pewne zastrzeżenia związane są z występującymi w niektórych miejscach pracy sformułowaniami lub błędami językowymi/technicznymi. Dla przykładu:

s. 17, jest „Azjatyckimi", powinno być „azjatyckimi";

s. 17 – przypis 15, jest „rejonów morza bałtyckiego", powinno być „rejonów Morza Bałtyckiego";

s. 34 – przypis 85 - jest „Zabezpieczeniem Rosyjskich interesów…", powinno być „rosyjskich";

s. 60 – przypis 205, Rosja jest członkiem WTO;

s. 75 - przypis 270, ujednolić pisownię tytułów czasopism, powinno być „Przegląd Wschodni".

s. 157 – przypisy 558 i 559 dane nieaktualne, należy je uaktualnić ze względu na trwającą wojnę na Ukrainie. Spotkania UE-Rosja są zawieszone.

## 6. Najważniejsze uwagi

Uwagi, które zgłosiłem, nie podważają absolutnie mojej pozytywnej oceny recenzowanej rozprawy. Jest to rzetelne i całościowe dzieło przedstawiające specyfikę i złożoność opisywanej problematyki.

**Konkluzje**

Rozprawa doktorska mgr Anny Bieńkowskiej zasługuje na pozytywną ocenę. Spełnia ona kryteria metodologiczne, merytoryczne i formalne. Doktorantka opanowała wiedzę o przedmiocie badania oraz wykazała się umiejętnościami badawczymi, w tym potrafi zidentyfikować problem badawczy, a następnie kreatywnie go rozwiązać. Rozprawa potwierdza kompetencje analityczne Doktorantki. Tematyka pracy jest wartościowa. Tym samym należy podkreślić, że recenzowana praca doktorska spełnia ustawowe wymagania pracy doktorskiej. Biorąc powyższe pod uwagę wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów w procedurze doktorskiej.

DYREKTOR
Uniwersytet Warszawski
Centrum Europejskie
*dr hab. Kamil Zajączkowski*